

кого. У різні часи Золотаренко був осавулом Ніжинського полку, наказним ніжинським полковником, стародубським та корсунським полковником. В дослідженні життєвого шляху Т. Золотаренка є ряд білих плям. Так, на даний час неможливо з'ясувати точну дату його народження та біографію до 1654 р. Також не вдалося отримати ясність із обставинами його straty.

ПОСИЛАННЯ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1863. – Т. 4. – 276 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1872. – Т. 7. – 398 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1889. – Т. 14. – 902 с.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею – СПб., 1892. – Т. 15. – 488 с.
5. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – К., 2014. – Т. 3. – 424 с.
6. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва / В. Кривошея. – К., 2004. – 392 с.
7. Кривошея В. Українська козацька старшина / В. Кривошея. – К., 2005. – Ч. 1. – 260 с.
8. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К., 1910. – Т. 2. – 740 с.
9. Институт рукописи Национальной библиотеки Украины ім. В.І. Вернадського, ф. II, № 15401–15424, 263 арк. – Столбцы Белгородского стола.

Степенькин С.Ю. Стародубский полковник Тимофей Золотаренко

В статті досліджується біографія стародубського полковника Тимофея Золотаренка. Указано, що він народився на Правобережній Україні в місті Корсуні. Невдовзі він був наказним ніжинським полковником, стародубським і корсунським полковником. Як стародубський полковник брав участь в поході української армії в Білорусію. Розглянуто також друга його діяльність.

Ключевые слова: Тимофей Золотаренко, Стародубський полк, стародубський полковник, корсунський полковник, наказний ніжинський полковник.

Stepenkin S.Yu. Starodub's colonel Tymophii Zolotarenko
The article is devoted to the biography of Starodub's colonel Tymophii Zolotarenko. It is indicated that he was born on the Right-bank Ukraine in the city of Korsun. For some time he was an appointed Nizhyn's colonel, Starodub's and Korsun's colonel. How Starodub's colonel he participated in the campaign of the Ukrainian Army in Belarus. Another activity is also considered.

Key words: Tymophii Zolotarenko, Starodub's Regiment, Starodub's colonel, Korsun's colonel, appointed Nizhyn's colonel.

11.03.2018 р.

УДК 94 (477.51) О. Золотаренко

Р.А. Желєзко

НІЖИНСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ОСТАП ЗОЛОТАРЕНКО

Стаття розкриває маловідомі факти з життя ніжинського козацького полковника Остапа Золотаренка. Особлива увага звернена на його державотворчий доробок, боротьбу за владу, відносини з гетьманами, ніжинським духовенством та московським урядом.

Ключові слова: Гетьманщина, Ніжинський козацький полк, Чорна рада.

Родина козацьких старшин Золотаренків відіграла одну з головних ролей в історії Гетьманщини та Ніжинського козацького полку. З ім'ям братів Івана та Василя Золотаренків пов'язані переможні битви Національно-визвольної революції 1648–1657 рр., перші кроки українського державотворення та перші цеглини в фундаменті становлення Ніжинського козацького полку як провідного військового, політичного, економічного і культурного осередку Лівобережної України XVII–XVIII століть. Втім, якщо життєвому шляху і державотворчому доробку Івана та Василя Золотаренків присвячено цілий ряд історичних досліджень відомих в Україні істориків й ніжинських краєзнавців, то постать Остапа Золотаренка залишається практично невідомою для широкого кола істориків та простих мешканців сучасного Ніжина. Ніжинський полковник лише побічно згадувався у роботах О. Лазаревського, В. Модзалевського, Д. Яворницького, К. Желєзка та інших.

Напевно жоден з ніжинських полковників часів Гетьманщини (1648–1783 рр.) не має стільки варіантів прізвищ, як Остап Золотаренко. Ось як, окрім, згаданого батьківського прізвища, називають цього ніжинського полковника архівні джерела та історіографія: Остапко, Васютенко, Чемерис. У даній розвідці обрано за базове саме батьківське прізвище Остапа – Золотаренко. По різному в джерелах згадується й ім'я ніжинського полковника. Так, поряд з українським варіантом імені Остап, зустрічається і російська версія – Євстафій.

О. Золотаренко є сином ніжинського полковника Василя Золотаренка (обіймав ніжинське полковництво у 1655–1656 рр. та 1659–1663 рр.) та його дружини Тетяни Іванівни Золотаренко. Час і місце народження Остапа Золотаренка залишаються невідомими. Історичні джерела не донесли до нас відомостей про його дитячі роки в Корсуні й молоді роки в Ніжині. Втім, маємо припустити, що на час Національно-визвольної революції українського народу під проводом гетьмана Б. Хмельницького О. Золотаренко навряд чи вже досяг повноліття, оскільки його ім'я не згадується серед числа козаків Корсунського козацького полку, записаних у Зборівському реєстрі 1649 року. Немає згадок про нього і серед козаків Ніжинського козацького полку після 1652 р. – часу, коли його дядько Іван Никифорович Золотаренко став ніжинським полковником. Немає відомостей і про діяльність О. Золотаренка під час перебування на ніжинському полковництві (1655–1656 рр., 1659–1663 рр.)

його батька Василя Никифоровича Золотаренка. За часів полковництва В. Золотаренка Остап з родиною проживав у батьківському будинку, що розташовувався на території Старого міста, навпроти рибного ринку [8, с. 177]. У червні 1663 р. будинок Золотаренків був зруйнований ласими до наживи запорожцями, чий ставленик Іван Брюховецький переміг на виборах гетьмана під час Чорної ради.

Оповиті сивиною історії й деталі життя та діяльності О. Золотаренка під час боротьби його батька за гетьманську булаву й сумнозвісної Чорної ради в Ніжині у червні 1663 року. Остап перебував біля батька, з дозволу ніжинського воєводи Михайла Дмитрієва переховуючись у ніжинській фортеці [4, с. 132]. Лише після поразки В. Золотаренка на Чорній раді Остап, як і решта відданої його батьку старшини, втік з Ніжина, перевдягнувшись в жебрацький одяг.

Після страти батька у вересні 1663 р. на центральній площі Борзни Остап у 1664 чи 1665 роках опинився на Запорізькій Січі. Запорожцям він представився як Остап Васютенко (похідне прізвище від Васюти – так називали В. Золотаренка в козацькому середовищі – Р.Ж.), оскільки йменуватися Золотаренком було небезпечно. Окрім Васютенко, Остап нажив собі в Січі й друге прізвище – Чемерис, тобто польський татарин [11, с. 34]. Не виключно, що з метою врятувати своє життя Остап сказав запорожцям, що він татарин, який прибув з території Речі Посполитої. На Січі, яка у 1663 р. активним чином посприяла переходу на Чорній раді лівобережної булави до кошового отамана Івана Брюховецького, досі були прихильники новообраного гетьмана. А запорізька чернь лише очікувала на можливість прислужитися якимось доносом І. Брюховецькому й отримати за це свою копіячину. Тому Остап мав добре зважувати кожен свій крок, щоб не наслідувати долі свого батька.

За таких обставин виникає слушне запитання: **«Чому Остап втік саме на Січ, а не до якоїсь сусідньої держави?»**. А справа в тому, що Запорізька Січ у всі часи була надійним, а інколи і єдиним, притулком для людей різного соціального і етнічного походження, що змушені були рятувати своє життя втечею. Молодий Золотаренко, вочевидь, добре розумівся на козацькому звичаєвому праві, зокрема, часто впроваджуваному на Січі правилі **«ніколи нікому нікого не видавати»**. Через це правило й наявність на Січі опозиції І. Брюховецькому О. Золотаренко зміг влитися в середовище запорожців та заручитися їхньою підтримкою.

У 1665 р. І. Брюховецький першим з усіх українських гетьманів особисто поїхав до Москви з посольством й уклав там Московський договір з царем Олексієм Михайловичем. Означена угода фактично перетворювала Гетьманщину на провінцію Московського царства. Відтепер всі стани суспільства Гетьманщини, крім козаків і духовенства, мали сплачувати податки на користь московської казни, які збирали прислані з Московії урядовці, а в полкових і сотенних містах, у тому числі і Ніжині, було збільшено кількість царських військ. Україною прокотилася хвиля невдоволення, що переросла у повстання. Не сприйняла Московський договір і Запорізька Січ, що після 1665 р. перейшла

в жорстку опозицію І. Брюховецькому. За таких обставин О. Золотаренко став прапором, навколо якого об'єдналися невдоволені запорожці. Як наслідок, навесні 1667 р. загальна січова рада обирає Остапа Золотаренка кошовим отаманом замість скинутого Івана Рога. Ставши отаманом, Остап пише відвертого листа І. Брюховецькому, пропонуючи гетьману відійти від Москви і разом з запорожцями воювати проти московських бояр і воєвод [11, с. 34].

Чи була відповідь І. Брюховецького на лист О. Золотаренка нам не відомо. Втім, гетьман сприйняв цей лист з усією серйозністю, переславши його до московського царя. У травні 1667 р. І. Брюховецький направляє до Січі свого посланця, осавула Гадяцького полку Федора Донця, який мав з'ясувати ступінь невдоволення січовиками московською політикою в Україні. Поряд з тим, Ф. Донець мав наказ вивідати імена запорожців, які напередодні вбили московського посла Єфима Лодиженського [5, с. 24–29]. Останній мав необережність заявити січовикам про намір московського царя в союзі з Річчю Посполитою знищити Січ, за що і поплатився життям. Ф. Донець звернувся з цією справою безпосередньо до кошового отамана О. Золотаренка. Остап, розуміючи всю політичну делікатність питання та непередбачувану реакцію запорожців, вирішив імен вбивць не видавати. Кошовий отаман виніс це питання на розгляд січової ради, від участі в якій відмовив Ф. Донця, мотивуючи це тим, що січовики просто-напросто в'ють його [1, с. 199]. А вбивство ще одного, хай і не царського, а гетьманського посланця, лише загострило б відносини з Московією. Тому, провівши раду, О. Золотаренко відвідав курінь Ф. Донця, повідомивши, що Є. Лодиженського вбив козак на прізвище Страх, але він теж уже мертвий, будучи вбитий турками. Інших імен січовиків, причетних до вбивства, Остап не назвав й відправив Ф. Донця назад до Гадяча – резиденції гетьмана І. Брюховецького [1, с. 200].

Відмова низки полковників, у тому числі і ніжинського полковника Матвія Гвинтівки (обіймав посаду у 1663–1667 рр.), виконувати накази гетьмана І. Брюховецького по придушенню повстань у Гетьманщині та початок українсько-московської війни у січні 1668 р. змусила Січ відправити козаків на Лівобережну Україну. Для О. Золотаренка це був останній шанс поімститись І. Брюховецькому за смерть батька та повернутись до Ніжина. У першій половині літа 1668 р. О. Золотаренко з загоном запорожців прибуває до Ніжина, на вулицях якого тривали бої ніжинських козаків з московськими стрільцями воєводи Івана Ржевського, які зачинилися у Ніжинському замку і чинили сильний опір.

Пам'ять про діяльність ніжинських полковників Василя та Івана Золотаренків сприяла швидкому формуванню навколо Остапа відданого угруповання ніжинської старшини. Завдяки цьому, після втечі ніжинського полковника Артема Мартиновича на Правобережжя й спалення у 1668 р. московськими військами князя Григорія Ромодановського Ніжина, перед О. Золотаренком відкрився шлях до ніжинського полковництва. Більше того, поруйноване місто й побиті ніжинські козаки потребували досвідченого очільника.

Так, у другій половині серпня 1668 р. ніжинське козацтво самочинно обрало ніжинським полковником Остапа Золотаренка. Такий хід подій пояснюється тим, що в умовах українсько-московської війни 1668 р. гетьмана, який міг призначити полковника в Ніжин, на той час не було: влітку розлюченими лівобережними козаками було вбито І. Брюховецького, а П. Дорошенко у серпні 1668 р. повернувся з військом на Правобережжя. Таким чином, Остап став третім представником родини Золотаренків на ніжинському полковництві.

Втім, на відміну від тривалого керування батька і дядька, Остап тримав ніжинське полковництво лише 5 місяців: з кінця серпня 1668 р. і до кінця січня 1669 року. Історичні джерела не зберегли до нашого часу жодних універсалів О. Золотаренка у ранзі ніжинського полковника. Втім, маємо припустити, що Васютенко, зважаючи на стан розрухи м. Ніжина і Ніжинського полку після навали московських військ князя Григорія Ромодановського, зобов'язаний був вирішувати нагальні питання й закріплювати їх силу полковницькими указами та універсалами.

Нестабільною ситуацією на Лівобережжі та в Ніжинському козацькому полку вирішив скористатися правобережний гетьман П. Дорошенко, який не полишав надію втримати під своєю булавою Україну по два береги Дніпра. Так, у листопаді 1668 р. гетьман посилав на Ніжинщину військо на чолі А. Мартиновичем, який, маємо припустити, знову був призначений П. Дорошенком ніжинським полковником. За свідченням історика О. Лазаревського, похід А. Мартиновича зазнав невдачі, а його війська були розбиті на околицях Ніжина ніжинськими козаками на чолі з ніжинським полковником Остапом Золотаренком. Відомо, що А. Мартинович дістав поранення у цій битві і змушений був знову повернутися на Правобережжя [7, с. 8]. Як бачимо, О. Золотаренко долучився до братовбивчого кровопролиття на українських землях. Що саме штовхнуло Остапа на цей крок – невідомо. Можливо Золотаренко прагнув позбутися конкурента на ніжинське полковництво, яким був А. Мартинович? Або ж силою зброї демонстрував свою незгоду з політичними намірами П. Дорошенка і його союзом з Османською імперією?

У грудні 1668 р. у Новгороді-Сіверському, за участі О. Золотаренка, відбулася старшинська рада, що обрала Д. Ігнатовича (Многогіршого) гетьманом Лівобережної України. Дані вибори викликали обурення багатьох українських старшин, оскільки окрім О. Золотаренка гетьмана обирало лише два полковника: чернігівський і стародубський. Решта полковників не підтримувала претендента, вважаючи, що гетьманом всієї України має бути П. Дорошенко. Обрання лівобережного гетьмана відбувалося під тиском. Маємо припустити, що Д. Ігнатович міг залякати полковників, наказавши зачинити двері в будинку, де зібралася старшина. Козаки Д. Ігнатовича відчинили двері лише після того, як О. Золотаренко і інші полковники затвердили Демка гетьманом [3, с. 88].

Суперечливість стосовно легітимності обрання Д. Ігнатовича лівобережним гетьманом України ще раз надала П. Дорошенку можливість поборотися за владу на Лівобережній Україні. Гетьман вирішив переманити на свій бік ніжинсько-

го полковника О. Золотаренка. Так, 4 січня 1669 р. П. Дорошенко надсилав свій універсал ніжинському полковнику з повідомленням про свою перемогу над Петром Суховієм і закликає його допомогти приборкати свого суперника, переяславського старшину Райчу Дмитрашку [10, с. 425–426].

Як відреагував О. Золотаренко на універсал П. Дорошенка нам невідомо. Втім, названий універсал й той факт, що О. Золотаренка обрали полковником самі ніжинські козаки, а не призначив лівобережний гетьман, стали причиною позбавлення його Д. Ігнатовичем ніжинського полковництва у кінці січня 1669 року. Новим полковником було призначено глухівського сотника Пилипа Уманця, відомого під прізвиськом «Пилипча» [7, с. 9].

Безсумнівно, що Д. Ігнатович боявся можливої зради з боку О. Золотаренка та користь П. Дорошенка. Навіть теоретичний союз ніжинського полковника з правобережним гетьманом становив серйозну небезпеку Д. Ігнатовичу, оскільки О. Золотаренко очолював найчисельніший козацький полк Гетьманщини. Крім того, на ніжинське полковництво О. Золотаренка обрали особисто ніжинські козаки та міщани. В разі переходу ніжинських козаків на бік П. Дорошенка Д. Ігнатович не мав би військової сили, щоб зупинити їх. Саме тому лівобережний гетьман був зобов'язаний поставити на чолі Ніжинського козацького полку свою людину, якою був П. Уманець.

Усунення Д. Ігнатовичем О. Золотаренка з ніжинського полковництва зіграло на користь гетьмановим ворогам, зокрема ніжинського протопіпа Симеона Адамовича, який днями і ночами писав до Москви листи з доносом про зраду гетьмана і його соратників. Так, на початку січня 1669 р. С. Адамович надіслав московському царю Олексію Михайловичу черговий лист з доносом. З-поміж низки фактів зради Д. Ігнатовича, ніжинський протопіп згадав і про усунення лівобережним гетьманом О. Золотаренка з посади ніжинського полковника. Причиною усунення О. Золотаренка С. Адамович назвав його прихильність до московського воєводи в Ніжині Івана Ржевського та відданість царському престолу [2, с. 10].

Аналізуючи лист С. Адамовича, маємо припустити, що ніжинський протопіп дещо перекрутив події на свою користь, видавши йому бажане за дійсне. Факт співпраці О. Золотаренка з І. Ржевським є беззаперечним, адже лише координовані дії ніжинського воєводи і ніжинського полковника були запорукою відбудови Ніжина після його варварського спалення московітами. У зв'язку з цим 13 грудня 1668 р. ніжинські козаки та міщани на чолі з ніжинським полковником О. Золотаренком присягнули на вірність московському царю Олексію Михайловичу [9, арк. 110–112].

Втім, навряд чи О. Золотаренко мав більш тісні контакти з І. Ржевським поза питаннями відбудови міста й відродження у ньому життя, оскільки московські урядовці були напряму причетні до поразки його батька на Чорній раді 1663 р. й подальшої смерті. Більше того, в пам'яті О. Золотаренка й мешканців Ніжина ще досі свіжим був спогад про руйнацію міста московітами 1668 року. Тому відда-

ність О. Золотаренка Москві видається вельми сумнівною.

Після усунення з ніжинського полковництва О. Золотаренко залишився на деякий час в Ніжині й продовжував службу в Ніжинському козацькому полку. Маємо припустити, що він мав добрі відносини з новим ніжинським полковником П. Уманцем й надалі користувався авторитетом ніжинської козацької старшини. Свідченням цього є той факт, що у 1670 р. О. Золотаренко був призначений наказним ніжинським полковником на час відсутності в Ніжині П. Уманця [6, с. 267]. Подальша доля, час смерті й місце поховання О. Золотаренка залишаються невідомими.

Отже, життя і діяльність кошового отамана і ніжинського полковника Остапа Золотаренка яскраво відображають всю складність палітри українського державотворення другої половини XVII ст., означеного братовбивчою війною за владу, проросійською політикою українського духовенства, прагненням Москви знищити Гетьманщину.

ПОСИЛАННЯ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией (далі – АЮЗР). – Т. VI. – СПб.: В типографии Эдуарда Праца, 1869. – IV – 280 с.
2. АЮЗР. – Т. VIII. – СПб. В типографии В.В. Пратца, 1875. – 400 с.
3. Антонович В.А. Демко Многогрішний // Гетьмани України. – К., 1991. – С. 85–93.
4. Гордон Патрик. Дневник 1659-1667 / Перевод, статья, приращение Д.Г. Федосова. – М.: Наука, 2013. – 315 с.
5. Железко К.А. Вбивство московського посла Ю. Лодигенського: політичний хід чи прикрий випадок? // Сучасні проблеми світового співтовариства та роль суспільних наук у забезпеченні його розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 13–14 березня 2015 р.). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. – С. 24–29.
6. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького 1648–1782 рр. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – 380 с.
7. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – Том II. Полк Нежинский. – К., 1893. – 521 с.
8. Модзалевский В.Л. Малороссийский Родословник. – Т. 2: Е–К. – К., 1910. – 746 с.
9. РГАДА. Ф. 229. Малороссийский приказ, оп. 2, ед. хр. 15, л. 110–112.
10. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687): Матеріали до укр. дипломатію / Упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – Київ-Львів: НТШ, 2004. – 1087 с.
11. Яворницький Д.І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 190 с.

Железко Р.А. Нежинский полковник Остап Золотаренко
Статья раскрывает малоизвестные факты из жизни нежинского казацкого полковника Остапа Золотаренко. Особое внимание обращено на его вклад в процесс государственного строительства, борьбу за власть, отношения с гетманами, нежинским духовенством и московским правительством.

Ключевые слова: Гетманщина, Нежинский казачий полк, Черная рада.

Zheliezko R.A. Nizhyn colonel Ostap Zolotareno
The article reveals little-known facts from the life of Nizhyn cossack colonel Ostap Zolotareno. Particular attention is drawn to his state-building efforts, the struggle for power, relations with hetmans, Nizhyn clergy and the Moscow government.

Key words: Hetmanate, Nizhyn Cossack regiment, Black Council.

27.02.2018 p.

УДК 94(477):375.1(625.88)«16/17»

Л.В. Лесик

БЛАГОУСТРІЙ МІСТА НІЖИНА У XVII–XVIII СТ.

Стаття присвячена малодослідженій урбаністичній проблемі – благоустрою міст XVII–XVIII ст. Авторка визначила головні аспекти благоустрою Ніжина XVII–XVIII ст.: стан вимоцених доріг, санітарний стан міста. Підняті питання дотримання правопорядку та пожежної безпеки. На прикладах пожеж другої половини XVIII ст. показано нищівні наслідки вогню.

Ключові слова: Ніжин, місто, благоустрій, пожежа, дороги.

Для створення позитивного образу України як сучасної європейської країни органами державної влади та місцевого самоврядування значна увага приділяється благоустрою столиці, обласних центрів, міст і сіл. Благоустрій – розроблення і вжиття ефективних комплексних заходів з утримання території населених пунктів у належному стані, їх санітарного очищення, збереження об'єктів загального користування [1].

Українські дослідники-урбаністи вивчали тільки деякі аспекти благоустрою міст Лівобережної України. Популярністю користуються теми про пожежну безпеку (Л. Лесик [2], Б. Галь [3]) та епідемії (О. Воловик [4]). У статті автор ставить за мету показати, яким питанням благоустрою Ніжина XVII–XVIII ст. міська влада приділяла особливу увагу.

У XVII–XVIII ст. функція нагляду за дотриманням належного санітарного стану міста, проведенням робіт по його благоустрою покладалася на Ніжинський магістрат. У «Правах, по которм судится малоросійський народ» (далі «Правах») цьому питанню присвячено окремих підрозділ – Артикул 5 [5, с. 765]. До кола обов'язків магістрату входило вирішення питань ремонту мостів, дотримання належного санітарного стану, правил пожежної безпеки (її «Права» виписані окремим Артикулом 6). Слідкувати за благоустроєм міста мав городничий. Очевидно, такі ж функції поклалися і на городового отамана, якого призначала полкова канцелярія.

Ключовим питанням благоустрою у місті було улаштування доріг, особливо на в'їзді, виїзді та на головній вулиці. Міські жителі разом із мешканцями навколишніх сіл та містечок повинні були спільними зусиллями «мости старые починять или новые строить». «Права» зобов'язували більш заможних городян дерево та інші матеріали постачати, а бідних виконувати саму роботу [5, с. 766]. В джерелах зафіксовано випадок уникання греками виконання повинностей по благоустрою міста. Так, до Генеральної військової канцелярії було надіслано донесення зі скаргою на греків, які в 1729 р. відмовилися давати кошти на купівлю деревини для будівництва мостової, саме тому не вистачило «600 палей» [6, арк. 2–2 зв.].

Магістрат вимагав вчасно прибирати мертвих тварин та бруд зі своїх дворів в «особое за городом место» [5,